

УДК: 159.922.6

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-9-10-9>**Людмила Цибух,**

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри теорії і методики практичної психології,

Ілля Окул,

студент,

Державний заклад «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,

вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна,

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТІКАННЯ КРИЗИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті розглядаються особливості протікання вікової кризи 21 року та проводиться аналіз досліджень, що стосуються вікової періодизації психічного розвитку та власне пізнього юнацького віку. На основі емпіричного дослідження кризових переживань юнаків було встановлено, що криза юнацького віку здебільшого має місце на 21 році життя, але у деяких людей може охоплювати і 20-й рік. Встановлено зворотню залежність віку з показником самотності, тобто спостерігається збіг дорослішання із зменшенням відчуття самотності. Емпіричне дослідження показало відсутність значущого зв'язку між здатністю приймати інших і показниками віку, самотності та ймовірності духовної кризи.

Ключові слова: юнацький вік, вікові кризи, криза юнацького віку, відчуття самотності, здатність приймати інших.

Вступ

У процесі розвитку людина проходить через стабільні та кризові етапи. Кризи виникають закономірно, із появою новоутворення – того нового типу будови особистості та її діяльності, тих психічних і соціальних змін, які вперше виникають на певному віковому етапі й які визначають свідомість людини, її відношення до середовища, увесь хід її розвитку.

Проблема кризи юнацького віку не є новою для психології. З цієї теми проводили дослідження такі вчені, як В. М. Поліщук (В. М. Поліщук, 2013), С. В. Чернобровкіна (С. В. Чернобровкіна, 2007, 2010), Е. Еріксон (Е. Еріксон, 1996), D. Russell, L. A. Peplau, M. L. Ferguson (D. Russell, L. A. Peplau, M. L. Ferguson, 1978) та ін. Однак, на відміну від криз дитячого віку, локалізація в часі яких є достатньо визначеною у психології, не існує єдиної думки щодо того, на якому році життя проходить криза юнацького віку, і, як наслідок, які конкретно явища відносити до неї. Окрім цього, серед учених немає єдиного погляду стосовно того, чи слід відносити визначені явища до нормативної або ненормативної кризи, вікової або кризи професійного самовизначення.

Об'єктом дослідження В. М. Поліщука (В. М. Поліщук, 2013) були симптомокомплекси (набір особистісних якостей), їх місце в структурі особистості конкретного віку та їх вікова динаміка. Автор виявляє таку структуру симптомів кризи, що відбувається до 23 років:

1. Позитивні: 1) типові: гордість за власні досягнення, навички самооцінки, уміння самоконтролю, переживання власних успіхів чи невдач, прагнення до самостійності, старанність, оптимізм; 2) супутні:

вміння співпрацювати, домагання ролі дорослого, організованість, відповідальність, наполегливість.

2. Негативні: 1) типові: драгітлівість, хитрість, індивідуалізм, пристосовництво, зарозумілість, заздрість, корисливість; 2) супутні: недбалість, зухвалість, байдужість, лихослів'я (В. М. Поліщук, 2013).

Об'єктом дослідження О. В. Ведути (О. В. Ведута, 2015), Б. Ясько та Л. Тхагаліжокової (Б. Ясько, Л. Тхагаліжокова, 2017), С. В. Чернобровкіної (С. В. Чернобровкіна, 2010, 2017) та ін. є зв'язок кризи юнацького віку з навчанням.

Так, за даними С. В. Чернобровкіної (С. В. Чернобровкіна, 2017), більшість студентів закладів вищої освіти (58%) та 42% учнів коледжів на етапі закінчення навчання (4-5 курс) переживають власне критичну стадію кризи юнацтва, демонструючи пікову тенденцію. В цілому усі студенти мають приблизно однаковий ступінь інтенсивності переживання кризи.

Дослідження Б. Ясько та Л. Тхагаліжокової (Б. Ясько, Л. Тхагаліжокова, 2017) показали, що криза третього курсу пов'язана зі схильністю суб'єкта переживати поточний період життя як малоуспішний, що характеризується конфліктом між "ідеальними" цінностями професії та реальними умовами їх експонування, високими вимогами освітніх стандартів, успішне освоєння яких потребує обмеження самореалізації в інших життєвих просторах.

Дані А.-М. Аріас, Е. Карпової та Т. Кукуліте збігаються з вищезазначеними: студенти третього курсу показали ознаки збільшення кризи ідентичності (А. М. Аріас, Е. Карпова та Т. Кукуліте, 2016).

Водночас у низці досліджень криза третього курсу розглядається як одна з криз професійного становлення особистості. Так, на думку О. В. Ведути

(О. В. Ведута, 2015), криза третього курсу, яку ще називають кризою професійного вибору, пов'язана із закінченням виробничої практики.

Вищенаведені дані дозволяють вести мову про складність пізнього юнацького віку, адже цікаві для нас результати є наслідком впливу двох різних систем: внутрішньої та зовнішньої. Окрім цього, варто акцентувати на насиченості досліджуваного вікового періоду змінами та подіями, що породжують різні погляди на локалізацію кризи у часі. Більш того, через те, що цей період збігається із часом навчання у закладі вищої освіти, є дані стосовно курсів, а не років життя, що відокремлює дослідження студентського віку від інших досліджень вікової психології. Саме тому дослідження кризових переживань у пізньому юнацькому віці відносно саме віку людини, а не курсу навчання, є актуальним і доцільним.

Мета та завдання

Мета статті – розкрити психологічний зміст кризи юнацького віку та дослідити динаміку переживання цієї кризи в юнацькому віці.

Згідно з метою вирішувалися такі завдання: теоретично дослідити психологічний зміст кризи юнацького віку; емпірично простежити динаміку переживання юнаками цієї кризи; дослідити її зв'язок зі здатністю сприймати інших та відчуттям самотності.

Методи дослідження

У дослідженні було використано такі психодіагностичні методики:

1) методика «Духовна криза» (А. В. Ляшук, Л. В. Шутова) дозволяє дослідити особливості кризових переживань юнацького віку та виявити ймовірність духовної кризи;

2) методика «Діагностика прийняття інших» (В. Фей) дозволяє прослідкувати динаміку переходу від пошуку себе у інших до пошуку власне контакту з іншими;

3) методика суб'єктивного відчуття самотності (Д. Рассел, М. Фергюсон) слугує для перевірки особливості ролі відчуття самотності в досліджуваній період.

В емпіричному дослідженні особливостей протікання юнацького віку взяли участь 62 студента різних закладів вищої освіти м. Одеса віком від 18 до 23 років.

Усі респонденти взяли участь у дослідженні добровільно. Під час проведення дослідження було дотримано принципи етичності взаємодії з респондентами та конфіденційності.

Результати теоретичного дослідження

У визначенні особливостей кризи юнацького віку спираємося на дослідження Е. Еріксона (Е. Еріксон, 1996). Досліджуваний період, за вченим, припадає на п'яту стадію розвитку особистості. Вона характеризується тривалим пошуком самого себе, що знаходить своє відображення в особливостях динаміки стосунків з оточуючими. Під час п'ятої стадії людина відповідає на запитання «Хто я?». Е. Еріксон зазначає, що в під-

літковій субкультури створюються штучні ознаки відмінності, які тимчасово обираються в якості розпізнавальних знаків «своїх». Таким чином, під час цієї стадії відбувається не тільки самопізнання та самовизначення, а й самостворення як особистості – «єго». До кінця п'ятої стадії уявлення про себе досягають деякої усталеності, що дозволяє у шостій стадії вийти на наступний рівень у спілкуванні з оточуючими.

Особливого значення набуває в цей віковий період, за даними С. В. Чернобровкіної (С. В. Чернобровкіна, 2007), відчуття самотності. Авторка вважає, що криза ранньої дорослості переживається всіма молодими людьми незалежно від їх гендерної приналежності, рівня освіти та роду занять. Була встановлена і відмінність: молоді люди, що не перебувають у шлюбі та проживають з батьками, відчувають більш високий рівень духовної кризи, ніж молоді люди, що уклали шлюб і живуть окремо. Це підтверджує думку Е. Еріксона (Е. Еріксон, 1996) стосовно важливої ролі міжособистісних стосунків у цей період.

Цікавим є зв'язок цих даних із даними іншого дослідження С. В. Чернобровкіної (С. В. Чернобровкіна, 2010): чим більше виражена в юнаків тривога з приводу майбутнього, тим більшою мірою вони демонструють дезадаптивність, не приймають себе, орієнтуються на зовнішній контроль, відчувають емоційний дискомфорт і тим меншою мірою адаптовані та приймають інших. Тобто саме ставлення молоді до майбутнього (визначеність життєвих планів, можливість їх реалізації, оптимізм) виступає основним корелятом характеристик соціально-психологічної адаптації в період кризи юнацтва.

Емпіричні дані, отримані С. В. Чернобровкіною, свідчать про те, що криза юнацького віку є нормативною, тобто її виникнення не залежить від конкретних зовнішніх чинників.

Проведений теоретичний аналіз проблеми кризи юнацького віку показав, що деякі дослідники розглядають кризові переживання як симптоми вікової кризи (Е. Еріксон, В. М. Полішук, С. В. Чернобровкіна), а інші (наприклад, О. В. Ведута) – як симптоми кризи професійного самовизначення.

Результати емпіричного дослідження

За методикою «Діагностика прийняття інших» В. Фей було отримано такі результати:

1. Низькі показники прийняття інших не було виявлено в жодного респондента.

2. Середні з тенденцією до низьких показники прийняття інших виявлено в 11% опитуваних.

3. Середні з тенденцією до високих показники прийняття інших виявлено у 82% опитуваних.

4. Високі показники прийняття інших спостерігаються близько у 6% респондентів.

Отже, респонденти характеризуються вищими відносно середніх показниками прийняття інших.

Діагностика суб'єктивного відчуття самотності у досліджуваних юнаків (за допомогою методики Д. Рассел, М. Фергюсон) показала, що:

1. Низькі показники відчуття самотності спостерігається у 55% опитуваних.

2. Середні показники відчуття самотності спостерігається у 39% респондентів.

3. Високі показники відчуття самотності спостерігається у 6% опитуваних.

Таким чином, можна дійти висновку, що для періоду пізньої юності не є характерними високі показники відчуття самотності, адже у більшості респондентів (55%) вони є низькими.

На останньому етапі емпіричного дослідження було визначено особливості кризових переживань юнаків за допомогою методики «Духовна криза» (А. В. Ляшук, Л. В. Шутова). Проведене дослідження показало, що низькі показники духовної кризи характерні 3% респондентів; середні показники – 97% опитуваних; високі показники не було виявлено у жодного респондента.

Аналізуючи результати дослідження, можна стверджувати, що низькі показники говорять про задоволеність життям і відсутність духовної кризи. Високі показники – про глибоку духовну кризу та наявність тяжких переживань. Середні показники свідчать про прикордонний стан: людина незадоволена життям, але це не призводить до руйнівних наслідків, як у випадку високих показників. Таким чином, підсумовуючи отримані дані, можна припустити, що характерними рисами юнацького віку є незадоволеність життєвими обставинами та відносно помірні кризові переживання.

Для того, щоб виявити, чи пов'язані між собою такі показники, як вік, самотність, прийняття інших, ймовірність духовної кризи, і наскільки значущими є ці взаємозв'язки, було проведено статистичний аналіз.

Обробка даних здійснювалася за допомогою комп'ютерних програм Microsoft Excel та IBM SPSS Statistics, зокрема обчислювався коефіцієнт Спірмена.

Одержані в результаті проведеного емпіричного дослідження дані показали, що існує значуща (на рівні 0,01) позитивна кореляція між показниками «ймовірність духовної кризи» та «самотність» (коефіцієнт Спірмена дорівнює 0,436).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ариас Анна-Мария. Динамика профессиональной идентичности студентов вуза (психологический анализ) / А.-М. Ариас, Е. Карпова, Т. Кукулите // Знание. Понимание. Умение. – 2016. – № 3. – С. 241–253.

2. Ведута О. В. Мотивационные кризисы и кризисно-обусловленная модель формирования учебной мотивации студентов / О. В. Ведута // Вестник Томского государственного университета. – 2015. – № 395. – С. 198–203.

3. Поліщук В. М. Базовий симптомокомплекс кризи входження в дорослість / В. М. Поліщук // Пси-

хологія: реальність і перспективи. – 2013. – Вип. 2. – С. 152–155.

4. Чернобровкина С. В. Кризис ранней взрослости: особенности его переживания и преодоления молодыми людьми с различными социально-демографическими характеристиками / С. В. Чернобровкина // Вестник Омского университета. Серия «Психология». – 2007. – Вип. 2. – С. 27–36.

5. Чернобровкина С. В. Кризис юности: взаимосвязь особенностей переживания с характеристиками социально-психологической адаптации / С. В. Чернобровкина // Вестник Омского университета. Серия «Психология». – 2010. – Вип. 1. – С. 25–38.

Значуща негативна кореляція (на рівні 0,01) виявлена між показниками «вік» і «самотність» (коефіцієнт Спірмена дорівнює -0,375), що свідчить про те, що у досліджуваній період (18-23 роки) спостерігається збіг дорослішання зі зменшенням відчуття самотності. Це можна пояснити тим, що при переході з п'ятої на шосту стадію розвитку (за Е. Еріксоном) людина змінює пріоритети: з пошуку себе та відстоювання власної еґо-ідентичності до контакту із можливістю жертвувати своїм еґо.

Водночас згідно з отриманими результатами, було виявлено відсутність зв'язку між здатністю приймати інших та показниками віку, самотності, ймовірності духовної кризи. Це, на нашу думку, може пояснюватися наявністю альтернативи на кожній стадії розвитку: досягнення ідентичності протиставлено змішанню ролей, а близькість – ізоляції. Тобто прийняття інших може свідчити про індивідуальні особливості проходження стадій психічного розвитку, а не про типові, як було припущено.

Таким чином, за результатами дослідження можна дійти таких **висновків**:

1. Теоретичний аналіз кризи юнацького віку показав, що вона в основному відбувається у період між 20 та 21 роками. Складність дослідження цього періоду полягає в тому, що психічні явища зазнають впливу двох різних систем: внутрішньої та зовнішньої, що відсилає нас до різниці між нормативною та ненормативною кризами.

2. Дослідження динаміки переживання кризи юнацького віку показало зворотну залежність віку із показником самотності, а це означає, що у досліджуваній період (18-23 роки) спостерігається збіг дорослішання зі зменшенням відчуття самотності.

3. Аналізуючи зв'язок кризи юнацького віку зі здатністю приймати інших та відчуттям самотності, було виявлено, що показник ймовірності духовної кризи позитивно корелює із показником самотності, при цьому, чим більше цей показник, тим більше показник самотності.

Перспективою подальших досліджень є визначення особливостей протікання кризи юнацького віку залежно від гендерної приналежності.

6. Чернобровкина С. В. Кризис юности у студентов как кризис взросления / С. В. Чернобровкина // Вестник Омского университета. Серия «Психология». – 2014. – Вып. 1. – С. 24–31.

7. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эриксон; пер. с англ.; общ. ред. и предисл. Толстых А. В. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

REFERENCES

1. Arias, A.–M., Karpova, E., Kukulite, T. (2016). Dinamika professionalnoi identichnosti studentov vuza (psikhologicheskii analiz) [Dynamics of professional identity of university students (psychological analysis)]. *Znanie. Ponimanie. Umenie – Knowledge. Understanding. Ability*, 3, 241-253 [in Russian].

2. Veduta O. V. (2015). Motivatsionnye krizisy i krizisno-obuslovlennaia model formirovaniia uchebnoi motivatsii studentov [Motivation crises and crisis-mediated model of students' educational motivation formation]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the Tomsk state university*, 395, 198-203 [in Russian].

3. Polishchuk, V. M. (2013). Bazovy symptomokompleks kryzy vkhodzhennia v doroslist [The bazovy gender peculiarities of the basic symptoms complexes of experiencing becoming an adult]. *Psykhohiia: realnist i perspektyvy – Psychology: reality and prospects*, 2, 152-155 [in Ukrainian].

4. Chernobrovkina, S. V. (2007). Krizis rannei vzroslosti: osobennosti ego perezhivaniia i preodoleniia molodymi liudmi s razlichnymi sotsialno-demograficheskimi kharakteristikami [Crisis of early maturity: features of its experience and overcoming by young people with various social and demographic characteristics]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriiia «Psikhologiiia» – Bulletin of the Omskiy university. Line «Psychology»*, 2, 27-36 [in Russian].

8. Ясько Бэла. К проблеме взаимосвязи временной децентрации с самооценкой личности на этапах переживания психологического кризиса / Б. Ясько, Л. Тхагалижокова // Российский психологический журнал. – 2017. – Том 14. – №1. – С. 77–95.

9. Russell Daniel. Developing a measure of loneliness / D. Russell, L. A. Peplau, M. L. Ferguson // *Journal of Personality Assessment*. – 1978. – № 42. – P. 290-294.

5. Chernobrovkina, S. V. (2010). Krizis iunosti: vzaimosviaz osobennostei perezhivaniia s kharakteristikami sotsialno-psikhologicheskoi adaptatsii [Crisis of youth: interrelation of features of experience with characteristics of social and psychological adaptation]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriiia «Psikhologiiia» – Bulletin of the Omsk university. Line «Psychology»*, 1, 25-38 [in Russian].

6. Chernobrovkina, S. V. (2014). Krizis iunosti u studentov kak krizis vzrosleniia [Youth crisis of students as crisis maturation]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriiia «Psikhologiiia» – Bulletin of the Omskiy university. Line «Psychology»*, 1, 24–31 [in Russian].

7. Erikson, E. (1996). *Identichnost: iunost i krizis [Identity: youth and crisis]*. Moscow: Izdatelskaia gruppa «Progress» [in Russian].

8. Iasko, B., Tkhalizhokova, L. (2017). K probleme vzaimosviasi vremennoi detsentratsii s samootsenkoi lichnosti na etapakh perezhivaniia psikhologicheskogo krizisa [The association between temporal decentration and self-appraisal at stage of experiencing psychological crisis]. *Rossiiskii psikhologicheskii zhurnal –psychological journal of Russia*, 14, 77–95 [in Russian].

9. Russell, Daniel (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42, 290-294 [in English].

Liudmyla Tsibukh,

*PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor,
Department of Theory and Methods of Practical Psychology,*

Illia Okul,
student,

*South Ukrainian National Pedagogical University after K.D. Ushynsky,
Odessa, Ukrainian*

EXPERIENCING PECULIARITIES OF ADOLESCENCE CRISIS

The article deals with the issue of 21 year-age crisis and age division into periods of mental development and actually the late adolescence. Different points of view on the localization of crises in time have been reviewed. On the basis of the carried out theoretical analysis it has been found that crises appear with the emergence of new growth – that new type of personality structure and his/her activity, those psychological and social changes that appear for the first time at this age stage and which determine human consciousness in general, his/her attitude to the environment, and the whole development for this period. According to scientists, the complexity of studying the 21 year-age crisis is due to the fact psychological phenomena are influenced by two different systems: internal and external, some researches consider crisis experience as the symptoms of the age crisis while others – as symptoms of the professional self-determination crisis. On the basis of the carried out empirical study it has been concluded that most people experience the adolescence

crisis at the age of 20-21. There is a negative correlation between the age and the loneliness indices, which can be explained by the changing priorities: from self-search defending one's own ego – to sacrificing it. The empirical study has shown no correlation relationship between the ability to accept others with the indicators of age, loneliness, and spiritual crisis. Accepting others means to make an interlocutor feel that he/she exists from your point of view and everything happening to him/her is real. There has been also found no correlation relationship between the indicator of acceptance of others and other indicators, which can be explained by the availability of an alternative at each stage of the development.

Keywords: adolescence; age crisis; adolescence crisis; feeling of loneliness; ability to accept others.

Подано до редакції 02.10.2018

Рецензент: д. психол. н., проф. С. Симоненко

УДК: 159.923.31

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-9-10-10>

Юрий Чебан,

аспирант кафедры теории и методики практической психологии,
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина

УРОВЕНЬ РАЗВИТИЯ БАЗОВЫХ ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СПОРТСМЕНОВ-ГРЕБЦОВ

В статье представлены результаты эмпирического исследования уровня развития базовых волевых качеств высококвалифицированных спортсменов-ребцов на байдарках и каноэ. Актуальность изучаемой проблемы определяется важностью волевой подготовленности спортсменов для достижения ими максимальных результатов в спортивных соревнованиях, в частности это касается базовых волевых качеств: выдержка, смелость, энергичность, терпеливость. Цель статьи состоит в уточнении требований к волевой сфере личности высококвалифицированных спортсменов-ребцов и диагностики уровня развития их базовых волевых качеств. Для оценки волевых качеств использовались методика Г. Айзенка для измерения экстраверсии, интроверсии и нейротизма; 16 PF Кэттелла, «Выявление смелости в естественном эксперименте» (автор А. И. Высоцкий); «Самооценка волевых качеств» (автор Н. Е. Стамбулова); «Динамометрический метод изучения терпеливости» (автор Е. П. Ильин). Результаты исследования показали, что важными составляющими волевых возможностей высококвалифицированных спортсменов-ребцов являются базовые волевые качества: выдержка, смелость, энергичность, терпеливость. Исследуемые характеризуются как достаточно смелые, незаторможенные, авантюрные, настойчивые, напористые. Уровень развития выдержки в пределах нормы. Что касается энергичности, то фиксируется преимущественно средний и низкий её уровень. У женщин-ребцов в сравнении с мужчинами базовые волевые качества по своему уровню ниже, но в пределах нормы. Исключение составляет энергичность, которая по своему уровню ниже среднего. Волевые возможности высококвалифицированных спортсменов-ребцов требуют своего дальнейшего развития в направлении повышения энергичности, настойчивости, надёжности, обязательности, требовательности к себе, организованности, стабильности, уравновешенности.

Ключевые слова: базовые волевые качества, высококвалифицированные спортсмены-ребцы, спортивная деятельность, спортивные соревнования, волевые возможности, эмоционально-волевой потенциал.

Вступление

Спортивная деятельность является важным элементом жизни общества, который способствует укреплению физического и психологического здоровья населения. Различают массовый спорт, которым занимаются люди разного возраста и уровня физической подготовки, но есть и спорт высших достижений. Последний предъявляет повышенные требования к мотивационным, когнитивным, эмоциональным и волевым качествам спортсменов, участвующих в международных спортивных соревнованиях. Специ-

фика этих требований зависит от вида спорта, конкретных задач и этапов спортивного совершенствования спортсменов. Успешная реализация в спортивных соревнованиях достигнутого уровня тренированности во многом зависит от уровня развития волевых качеств спортсменов. В связи с этим, исследование волевых качеств высококвалифицированных спортсменов в контексте их психологической подготовки к соревновательной деятельности является актуальным в теоретическом и практическом аспектах (Ханин,